סימן ז׳

בעניין דפנות שנעות ברוח מצויה (דף כד:)

פתיחה

בסימן זה נבקש לעסוק בשאלה מהי רמת הקביעות והיציבות הנדרשת כדי להגדיר מחיצה, הן לעניין דפנות הסוכה והן בתחומים אחרים שנדרשת בהם מחיצה.

הנה שנינו במשנה (כד:):

> העושה סוכתו בין האילנות והאילנות דפנות לה, כשרה.

ובגמרא גרסינן:

> אמר רב אחא בר יעקב, כל מחיצה שאינה יכולה לעמוד ברוח מצויה אינה מחיצה.

הגמרא מקשה על דבריו של רב אחא ממשנתנו, שסוכה בין האילנות כשרה, על אף ש״קאזיל ואתי״, ומתרצת ״הכא במאי עסקינן בקשין״, דהיינו אילנות זקנים ועבים (רש״י שם). ושוב מקשה הגמרא, ״והאיכא נופו״, דהיינו צמרת העץ שנעה ברוח, ומתרצת: ״דעביד ליה בהוצא ודפנא״, כלומר אורג הנוף כמין מחיצה שלא יניענו הרוח (רש״י שם). לאחר מכן מביאה הגמרא עוד שלוש קושיות ממסכת עירובין על מחיצות התוחמות רשות, שכולן כשרות על אף שלכאורה הן נעות ברוח מצויה, ובכולן מתרץ רב אחא ״דעביד ליה בהוצא ודפנא״ ועל כן אינן נעות ברוח מצויה.

כל רבותינו הראשונים הכריעו כדעת רב אחא, וטעמם פשוט – אין אף תנא או אמורא בסוגיין שחולק עליו. וכן הוא להלכה ולמעשה.[1] ברם, רב אחא אינו מנמק

1 ריי״ף כאן יא: באלפס; רמב״ם שבת פט״ז הט״ו, וסוכה פ״ד ה״ה; ראי״ש פ״ב סימן ה׳; טור ושולחן ערוך, סימן שס״ב, א, וסימן תר״ל, י, ועיין שם במשנ״ב, ס״ק מח.

את דעתו כלל, ויש להבין מהי הסברה ומה המקור לכך שמחיצה שאינה עומדת ברוח מצויה אינה מחיצה, ובפרט אם נוקטים שזהו דין דאורייתא.

דירת קבע ודירת עראי

כדי לברר זאת נבקש לעיין בסוגיה נוספת. הנה שנינו לעיל בברייתא (כג.):

> העושה סוכתו בראש הספינה, רבן גמליאל פוסל ורבי עקיבא מכשיר. מעשה ברבן גמליאל ורבי עקיבא שהיו באין בספינה, עמד רבי עקיבא ועשה סוכה בראש הספינה, למחר נשבה רוח ועקרתה. אמר לו רבן גמליאל, עקיבא היכן סוכתך.

מניסוח הברייתא, "למחר נשבה רוח ועקרתה", ניתן לדייק כי מחלוקת התנאים לגבי בניית סוכה בראש הספינה קשורה לרמת העמידות של הסוכה ברוח שם, אולם עדיין יש להתבונן במה בדיוק נחלקו. ומבאר אביי:

> היכא דאינה יכולה לעמוד ברוח מצויה דיבשה לא כלום היא. יכולה לעמוד בשאינה מצויה דיבשה כולי עלמא לא פליגי דכשרה. כי פליגי בדיכולה לעמוד ברוח מצויה דיבשה ואינה יכולה לעמוד [ברוח מצויה דים]. רבן גמליאל סבר סוכה דירת קבע בעינן, וכיון דאינה יכולה לעמוד ברוח מצויה דים לא כלום היא. רבי עקיבא סבר סוכה דירת עראי בעינן, וכיון דיכולה לעמוד ברוח מצויה דיבשה כשרה.

דהיינו, לדברי אביי יש להבחין בין שלושה מקרים: המקרה הראשון הוא שהסוכה אינה יכולה לעמוד ברוח מצויה של יבשה – במקרה זה הסוכה פסולה לפי כולם. המקרה השני הוא שהסוכה יכולה לעמוד אפילו ברוח שאינה מצויה של יבשה – במקרה זה הסוכה כשרה לפי כולם.[2] המקרה השלישי הוא שהסוכה יכולה לעמוד ברוח מצויה של יבשה, אך אינה יכולה לעמוד ברוח מצויה של ים, ובזה נחלקו רבן גמליאל ורבי עקיבא: רבי עקיבא מכשיר, מפני שהוא סובר שסוכה דירת עראי בעינן, ולכן ניתן להסתפק בכך שהסוכה עומדת ברוח מצויה של יבשה, ואילו רבן

2 רש"י מבאר (ד"ה יכולה) שרוח שאינה מצויה דיבשה היא כעין רוח מצויה דים, וכן כתבו שאר רבותינו הראשונים.

גמליאל פוסל משום שהוא סובר שסוכה דירת קבע בעינן, ולכן עליה לעמוד גם ברוח מצויה של ים.

עראי דעראי

הנה, לדעת רבן גמליאל, הסובר שסוכה דירה קבע בעינן, ממילא מובן שעל הסוכה להיות כמו ביתו שבכל השנה. לכן, כמו שאדם בונה את ביתו באופן שיתקיים לאורך ימים ויעמוד איתן גם כנגד רוח שאינה מצויה, כך גם הסוכה צריכה להיות יציבה ואיתנה. לעומת זאת לדעת רבי עקיבא הסוכה אינה אלא דירת עראי בלבד, ועל כן אינה צריכה לעמוד ברוח שאינה מצויה. וכיוון שרוחות הים נחשבות רוח שאינה מצויה, על כן גם אם סוכתו אינה עומדת בהן היא עדיין סוכה כשרה.[3]

ובכל זאת, מבואר בדברי אביי שאפילו רבי עקיבא הסובר שסוכה דירת עראי בלבד, מחייב שהסוכה תעמוד ברוח מצויה דיבשה. ויש להבין, אם סוכה היא דירת עראי, כלומר שאינה יציבה וקבועה, מדוע עליה לעמוד איתן לפחות ברוח מצויה. וכתב רש"י (ד"ה לא): "דאפילו דירת עראי לא הויא", כלומר גם לדירת עראי יש רף עמידות מינימלי שמתחתיו אין זו דירה כלל.

כיוצא בדבר מצינו בחידושי הריטב"א במקום אחר (ז: ד"ה ולמאן) לגבי העושה סוכה כמין צריף, דהיינו שמעמיד את ענפי הסכך מהקרקע בצורת משולש, כך שהסכך הוא גם הדפנות. הנה בגמרא שם מבואר שלדעת הסוברים שסוכה דירת קבע בעינן סוכה זו פסולה, כיוון שלסוכה העשויה כמין צריף אין צורת בית קבע. ניתן לדייק

3 עיין שפת אמת בחידושיו כאן שנתקשה מדוע לר"ע לא בעינן גם כן שיעמוד ברוח מצויה דים, הרי סוף כל סוף כעת הספינה נבנית בים, ואם כן נחשבת כאינה עומדת ברוח מצויה כלל, עי"ש מה שתירץ בזה. ולענ"ד נראה שלא הולכים אחר בזה אחר המקום הנוכחי, אלא אחר המקום הרגיל לרוב בני אדם, שהוא היבשה, ולכן הים נחשב מהותית כרוח שאינה מצויה, משום שעצם מגורי האדם בים הם בגדר "אינו מצוי" ולכן הסוכה כשרה אף שאינה עומדת בה. ומסתבר שזה גם פשר חילוקי הגרסאות בין רבותינו הראשונים, האם המחלוקת היא במקרה ש"אינה עומדת ברוח מצויה דים", כגירסת התוספות והרא"ש שהביא הגיליון, שזה נידון המחלוקת בפועל, או שגרסינן "ואינה עומדת ברוח שאינה מצויה דיבשה", כגירסת הספרים שלפנינו, שלכאורה אין לזה מובן (שהרי נחלקו בים), אלא שזו היא סיבת ושורש המחלוקת, האם הסוכה צריכה לעמוד גם ברוח שאינה מצויה, ואף שכעת הוא מצויה אין זה מחייב וכמשנ"ת, ואכמ"ל.

מכך שלפי הסוברים שסוכה דירת עראי בעינן, סוכה כמין צריף כשרה. לאור זאת מקשה הריטב"א, שמחד להלכה אנו פוסקים שסוכה דירת עראי בעינן (על פי הסוגיה בדף יט:), אך בכל זאת נוקטים שסוכה העשויה כמין צריף פסולה, והוא לכאורה תרתי דסתרי. וביאר שם הריטב"א וזה לשונו:

> ומאן דפסיל סבר שיפועי אהלים לאו כאהל עראי דמו, **ועראי דעראי** נמי הוו, ולהכי פסילי לסוכה דבעינן דירת עראי מיהת.

דהיינו, גם אם סוכה היא דירת עראי, עדיין צריך להיות לה שם דירה.[4] ויש לעיין מהו המקור לכך.

הנה כתב כאן הנצי"ב (מרומי שדה ד"ה אמר), שרבי עקיבא למד זאת מהכתוב "חג הסוכות תעשה לך שבעת ימים" – סוכה הראויה לשבעה, שהתורה דורשת שהסוכה תהיה חזקה ועמידה לפחות במשך שבעה ימים, ואם הסוכה אינה עומדת ברוח מצויה מסתבר שהיא לא תעמוד שבעה ימים, ולכן היא פסולה מעיקרא. ועוד הוסיף הנצי"ב שרבן גמליאל וכל הסוברים שסוכה דירת קבע בעינן, לא צריכים ללמוד זאת מהפסוק הזה, כי בוודאי שדירה קבע צריכה לעמוד שבעה ימים ואף יותר מכך, שאם לא כן היא לא נחשבת כדירת קבע (ולדרכו יש לומר שאת עצם הדין של סוכה דירת קבע הם הסיקו מסברה). רק הסוברים שסוכה דירת עראי בעינן נצרכים ללמוד מהפסוק שלכל הפחות צריך שהסוכה תהיה עמידה במשך שבעה ימים.

---

4 היסוד של "עראי דעראי" נמצא בחידושי הריטב"א בשני מקומות נוספים. ראשית לגבי סוכה הקטנה משבעה על שבעה (ז: ד"ה בית שמאי) – עיין סימן א' מש"כ בזה, ושנית לגבי נויי סוכה הממעטים בחללה (י: ד"ה אתמר נויי סוכה אין). בשני המקומות האלו הבעיה של עראי דעראי היא מצד חוסר האפשרות להשתמש בסוכה. לעומת זאת, בנידון של סוכה העשויה כצריף, הבעיה אינה מפני שיש ליקוי ביכולת השימוש בפועל, אלא רק ליקוי בצורת המבנה, שאיננו בצורת בית. מקרה זה דומה יותר לנידון בסוגיין לגבי דופן שאינה עומדת ברוח מצויה, שאף שבפועל אפשר כעת לשבת ולהשתמש בסוכה, בכל זאת אין לה צורת בית מפני שאינה עומדת ברוח מצויה.

ועיין עוד בדברי הפרי מגדים (סימן תרכ"ח, אשל אברהם ס"ק ד) שכתב לחדש שמה שהתירו במשנה (כב:) לשבת בסוכה הבנויה על גבי עגלה מטעם דירת עראי וכדעת רבי עקיבא, זה רק כאשר העגלה עומדת, אך כאשר העגלה נוסעת הסוכה אינה אפילו בגדר דירת עראי ולכן היא פסולה. והרי לן ראיה נוספת ליסוד של צורת הבית כתנאי לסוכה דירת עראי, ואכמ"ל.

יוצא אם כן שלדעת הנצי״ב המקור לכך שיש רף מינימלי לעמידות, לפי הסוברים שסוכה דירת עראי (ולכן עליה לעמוד ברוח מצויה) הוא מגזרת הכתוב של שבעת ימים. אולם לענ״ד מפשט הגמרא לא משמע שנחלקו בזה, ולא זו בלבד, אלא בכל המקומות במסכת ובמקומות נוספים שבהם דנו במחלוקת האם סוכה דירת קבע או דירת עראי לא הביאו דרשה זו של סוכה הראויה לשבעה.

על כן נראה לענ״ד לומר, שכשם שלדעת רבן גמליאל הסובר שסוכה דירת קבע היה ברור מסברה שהסוכה צריכה לעמוד גם ברוח שאינה מצויה, משום שאחרת אינה דירת קבע, כך גם לדעת רבי עקיבא, הסובר שסוכה דירת עראי, ברור מסברה שעדיין עליה לעמוד ברוח מצויה, משום שאחרת היא אינה אפילו דירת עראי, וכפי שהוכחנו במישור לעיל מדברי הריטב״א, שגם לדעת הסוברים שסוכה דירת עראי ישנן דרישות מינימום כדי להחשיבה **דירת** עראי.[5]

דינא דרב אחא

כעת נשוב לדינו של רב אחא. הנה כאשר הסוכה יכולה לעוף כולה ממקומה בכל רוח מצויה, מובנת דעתו של רבי עקיבא, שהיא אינה נחשבת כלל דירה (וכן מובנת גם דעת רבן גמליאל הפוסל גם כאשר הסוכה עפה כולה ברוח שאינה מצויה,

5 שוב ראיתי שכעין זה כתב הגאון בעל ערוך השולחן (סימן תר״ל, ג-ה), באופן מעט שונה, ושמחתי שכיוונתי לדבריו. וראה עוד מש״כ שם בסעיף ט׳.

ראיה לדבר ניתן להביא מדברי התוספות. הנה כתבו התוספות בשני מקומות (עירובין טו. ד״ה תא שמע; סוכה כד: ד״ה והא), שאין צורך שכל הדופן תעמוד ברוח מצויה, אלא די בכך שרוב הדופן עומדת ברוח מצויה (עיין מג״א תר״ל, ס״ק טו. שהביא זאת להלכה, ועיין גם בתוספות הרא״ש עירובין שם). ונראה מוכח מהתוספות שדין עמידה ברוח מצויה איננו נלמד מפסוק, ובוודאי שאינו הלכה למשה מסיני (כמו שכתבו העמק ברכה (סוכה, אות יט, עמ׳ צ) והגרע״י בשו״ת יחוה דעת (ח״ג, סימן מ״ו)), שהרי בכל מקום שהתורה דורשת שיעור מסוים בוודאי אי אפשר להסתפק ברוב, כמו שאי אפשר לומר שכאשר התורה דורשת לאכול כזית אזי די ברוב כזית או שאם דורשים עשרה טפחים די ברוב עשרה, כך לא ייתכן שכאשר התורה דורשת שיעור יציבות מסוים היא תסתפק ברוב שיעור יציבות כזה. ומוכח אם כן שאין זה שיעור הנלמד מפסוק או הלכה למשה מסיני אלא דין הנלמד מסברא, ולכן יש מקום להסתפק גם כאשר רק רוב הדופן יציבה ניתן לראות בה דבר יציב.

משום שאז היא אינה דירת קבע).[6] אולם בסוגיין לכאורה הדפנות נותרות במקומן ורק מתנענעות מעט לכאן ולכאן, וכמו שכתב רש"י (ד"ה שאינה), "שהרוח מוליכה ומביאה", וכן כתב כאן רבנו חננאל, "מתנודד הולך ובא", ואם כן מדוע פוסל זאת רב אחא, וביותר שלא הביא אף טעם ונימוק לדבריו.

נראה כי האופן הפשוט להבין את דבריו הוא לקרבם לאמור בסוגיית העושה סוכתו בראש הספינה. דהיינו, אף אם בדינו של רב אחא לא **כל** הסוכה עפה ברוח, עדיין אותה רוח מצויה הנושבת בדפנות גורמת לכך שהדפנות ייפסלו, כגון שיתכופפו ויתמעטו מגובה עשרה טפחים, או שיעלו כלפי מעלה והרווח בינם ובין הקרקע יהיה יותר משלושה טפחים, ובאופנים נוספים, ואזי על אף שמציאותית הדפנות כן נמצאות, הרי שהלכתית הם כמאן דליתא, וזה נחשב כאילו הן עפו ממש.

וזהו החידוש בדברי רב אחא, שכשם שכאשר הדפנות אינן עמידות ברוח מצויה ויכולות לעוף ממקומן לגמרי, אנו אומרים שהסוכה פסולה כבר מעכשיו, כך גם כאשר הדפנות אינן עמידות ברוח מצויה ויכולות לנוע באופן שיגרום להן להיפסל מבחינה הלכתית, אזי על אף שהן לא יעופו ממקומן בכל זאת גם במקרה כזה הסוכה פסולה כבר מעכשיו.

והנה מצינו לשלושה גדולי עולם שהלכו בדרך זו. הראשון הוא המבי"ט, בספרו קרית ספר (סוכה פ"ד) שכתב וזה לשונו:

> דכל מחיצה שאינה עומדת ברוח מצויה לאו שמה מחיצה, דבעינן מחיצות מגיעות לתוך ג' לארץ ומכוונות לסכך, והאי דפנות הואיל ונעין ונדין על ידי רוח מצויה דיבשה לאו הכי הוו.

מבואר מדבריו שעצם תנועת הדופן אינה פוסלת אותה, אלא שהתנועה גורמת לפסול אחר (יצירת מרווח של יותר משלושה טפחים לקרקע, או שאינן מכוונת

6 כך נראה מפשט המשנה, שמדובר באופן שהסוכה כולה עפה ברוח, וכך שנינו שם (כג.): "למחר נשבה רוח ועקרתה, אמר לו רבן גמליאל היכן סוכתך עקיבא", ומשמע שלא נותרה סוכה כלל. וכן איתא בירושלמי (עירובין פ"א, ה"ז), "עשה רבי עקיבא סוכה בראש הספינה ובאת הרוח והפריחתה" – גם מלשון זו משמע שהסוכה כולה עפה ברוח.

לסכך, כלומר הדופן אינה אנכית לסכך),[7] וממילא מובן שאם תנועת הדופן אינה יכולה לגרום לליקויים אלו (כגון דפנות בד הנמצאות בתוך מסגרת ברזל, כמו בסוכה לנצח) – הסוכה כשרה, משום שגם כאשר הרוח מזיזה את הדופן, הדופן עדיין נוגעת בקרקע מלמטה ובסכך מלמעלה.

הגדול השני שנראה שהלך בדרכו של המבי"ט הוא רבנו הפרי מגדים. הנה פסק המחבר בהלכות עירובין (סימן שס"ב סעיף א) להאי דינא דרב אחא, שכל מחיצה שאינה יכולה לעמוד ברוח מצויה אינה מחיצה. אולם בהמשך דבריו (שם סעיף יא) פסק לגבי צורת הפתח, שמותר שהקנה העליון יהיה מגמי, שהוא לכאורה דבר שמתנדנד ברוח מצויה, וזה בניגוד לדבריו לעיל. ותירץ הפרי מגדים (אשל אברהם ס"ק כא):

> אף שהרוח מניד אותו... מכל מקום צורת הפתח הוה. ולא דמי לענפי האילן בריש סימן זה, דהרוח מניד אותם ולית לבוד, או שיש ריוח יותר מג' טפחים בין אחד לחבירו, מה שאין כן כשהמחיצה עשויה, אף בהנדת הרוח שפיר דמי.

דהיינו, הפמ"ג טוען שכל הליקוי בהנדת הרוח הוא בכך שהענפים זזים זה מזה, וכך מתבטל הלבוד וממילא המחיצה נפסלת. אולם בקנה העליון אין כל בעיה בכך שיזוז כיוון שהדבר לא יגרום לכך שהוא ייפסל. קמן מפורש כדברי הקרית ספר, שכל החיסרון של מחיצה שאינה עומד ברוח מצויה הוא רק מפני שהרוח גורמת לפסול את המחיצה, אך אם אינה פוסלת את המחיצה אין שום ליקוי בכך שהמחיצה זזה.[8]

---

7 דין זה, שהדופן צריכה להיות אנכית לסכך, נאמר רק באופן שהיא אינה נוגעת בסכך, שאז צריך "להגביהה" באמצעות דין "גוד אסיק מחיצתא", כמבואר בדברי הקרית ספר שם. לגבי דין גוד אסיק מחיצתא בסוכה עיין קהילות יעקב (סוכה סימן ד'), ומסתבר כי לפי הראשונים שמביא שם שנקטו שבדופן עשרה אין צורך בגוד אסיק ממילא לא יהיה צורך גם בכך שהדופן תהיה אנכית לסכך, ודו"ק.

8 לכאורה היה יכול הפמ"ג לתרץ את הסתירה בדברי המחבר באופן אחר, ולחלק בין "מחיצה", שכן נפסלת בתנודה של רוח מצויה, ובין "קנה" בצורת הפתח, שאינו נפסל בכך. וכיוון שלא חילק כך מוכח שלדרכו אין הבדל בין מחיצה לקנה. ממילא, גם מחיצה שנעה ברוח מצויה כשרה, ובתנאי שלא מתבטל בה הלבוד וכדומה.

ועיין משנה ברורה (סימן שס"ב ס"ק סו) שהביא שיש המחמירים לפסול בקנה שנע ברוח, נגד פשטות הכרעת המחבר, והוסיף שמאידך יש המקילים, אך נימק שזה מפני

וכן מצינו גם למרן החזו"א (או"ח סימן ע"ז אות ו), **אשר כתב בהאי לישנא:**

> כל מחיצה שאינה יכולה לעמוד ברוח מצויה אינה מחיצה... ונראה דהיינו דוקא שהרוח מפזר את הענפים באופן שהן מתרחקין ג' טפחים זה מזה **ובטל ליה מחיצה ההיא שעתא**, הלכך פסול אף בשעה שהן נחין ושקטין ומחיצתן שלימה, דהוי מחיצת עראי שאינה יכולה לעמוד ברוח. אבל אי המחיצה חזקה, שאין הרוח יכול לפזרה אלא שמתנודדת מעט לכאן ולכאן, אבל בכל שעתא היא מחיצה מעלייתא, נראה דשפיר הוי מחיצה העומדת ברוח... **אין תנועה פוסלת בשום מחיצה אלא בתנועה ששוברת לשעתה את המחיצה**. והאחרונים ז"ל סתמו בזה ולא פירשו ענין זה.

והדברים מבוארים. והנה דעת אותם שלושה גדולי עולם – המבי"ט, הפמ"ג והחזו"א, היא לכאורה אוקימתא בסוגיה, לומר שרב אחא דיבר רק באופן שתנודת הרוח גורמת לדופן להיפסל מבחינה הלכתית. וזה דוחק, שהרי לא רק שהאחרונים סתמו בזה, כמו שכתב מרן החזו"א, אלא אף רוב רבותינו הראשונים לא ציינו זאת, וגם סוגיית הגמרא לא הזכירה מזה דבר.

אולם נראה שהם הכריחו לדחוק כן מכוח הסברא, משום שלדעתם ברור שעצם תנועת המחיצה אינה סיבה לפסול אותה. ממילא היה להם הכרח לומר שהפסול הוא מסיבה אחרת, וכאמור כך גם עולה מכוח ההשוואה לסוגיה בדף כג., שם באמת הרוח העיפה את הסוכה לגמרי ולא רק הניעה אותה מעט, ודו"ק.

שהם מחלקים בין קנה למחיצה, ומוכח מדבריו שלא קיבל את התירוץ של הפמ"ג, ולכן הלך בדרך אחרת, וכמו שנכתוב עוד בזה לקמן, ודו"ק.

פסול בעצם תנועת המחיצה

ברם, בניגוד לדעתם, נקטו כמה וכמה מגדולי הפוסקים האחרונים – ובראשם המשנה ברורה – שעצם העובדה שהמחיצה יכולה לנוע ברוח מצויה פוסלת את המחיצה, וכמו שמורה פשטות הלשון של דברי רב אחא.[9] ויש לעיין במה נחלקו, ונבקש להציע בזה שתי דרכים.[10]

---

9 כן כתב המשנה ברורה (סימן תר״ל ס״ק מח; למעשה כך גם עולה מדבריו בהלכות עירובין, שנזכרו בהערה הקודמת), וכן כתבו לפניו בשו״ת משכנות יעקב (או״ח סימן קכ״ג) ובשו״ת יד אליהו (ח״א סימן י״א), וראה גם בשו״ת אגרות משה (או״ח, ח״ה, סימן מ׳ אות ב) ובשו״ת יחווה דעת (ח״ג סימן מ״ו).

והנה רבנו הגר״ע יוסף וסיעתו הכבירו בראיות מדברי הראשונים בסוגיין, שביארו שאינה עומדת היינו ״נעה ונדה״, ולא הוסיפו שתנודת המחיצות פוסלת מחמת שהענפים מתרחקים ג׳ טפחים זה מזה, וכתבו שמכאן מוכח כנגד מרן החזו״א וסיעתו. אולם לענ״ד אין ראיה חלוטה כנגד החזו״א מדברי הראשונים, משום שיש להבחין בין תיאור המציאות ובין סיבת הפסול, ונבאר הדברים.

מבחינת תיאור המציאות מוסכם לכולי עלמא שהמציאות היא שכתוצאה ממשב הרוח המחיצות זזות, ולכן אין כל קושי מכך שרש״י והריטב״א בסוגיין, וכן הרמב״ם בפיהמ״ש ועוד ראשונים, מבארים שאינה עומדת היינו שהמחיצה נעה ונדה – כי זו אכן המציאות, וזהו הביאור של תיבות ״אינה עומדת״. הוויכוח הוא רק לגבי סיבת הפסול – שלדעת המשנ״ב והגר״ע יוסף תנודת המחיצות היא גם סיבת הפסול, ואילו לדעת החזו״א אין זו סיבת הפסול אלא רק תיאור המציאות, אך סיבת הפסול היא שמתבטלת המחיצה.

(לפי שיטת החזו״א, הצורך של הראשונים לבאר את המציאות הוא משום שהגמרא אומרת שהמחיצה ״אינה עומדת ברוח מצויה״, והתקשו הראשונים כיצד הרוח גורמת למחיצה לא לעמוד (שהרי בסוגיה זו מדובר גם על אילנות שאינם עומדים ברוח, ונראה שלא מדובר על ציור שהאילנות עפים לגמרי ונעקרים ממקומם כמו בסוגיה של סוכה בראש הספינה) ולכן מבארים הראשונים שהרוח מניעה ומנידה את הדופן. אך מכל מקום אין הכרח לומר שזו היא גם סיבת הפסול).

10 לשון הגמרא הוא שהמחיצה ״אינה יכולה **לעמוד** ברוח מצויה״. והנה הוראת המילה ״עומדת״ (או עומד) בעברית יש לה משמעויות שונות. המשמעות הרגילה של ״עמד״ היא ״לקום״ (בניגוד לישיבה או לשכיבה), אך הוראה זו אינה קשורה לענייננו.

מלבד משמעות זו, ישנן עוד שתי משמעויות להוראת ״עמד״. האחת היא לעצור ולא לזוז כלל, לדוגמה: ״וידום השמש והירח עמד״ (יהושע י׳, יג), דהיינו שהירח עצר כליל מלכת, וכן על דרך זו ״והנה הנגע עמד בעיניו״ (ויקרא י״ג, ה), ואף בלשון חכמים – ״אם עמד בעל הקורה״ (משנה ב״ק פ״ג מ״ה) משמעו עצר.

אולם ישנה גם משמעות נוספת ל״עמד״, והיא – התקיים, החזיק מעמד. כך הוא שיעור הכתוב בירמיהו (מ״ח, יא) לגבי בני מואב: ״על כן **עמד** טעמו בו, וריחו לא נמר״, ונראה

דרך ראשונה

הנה גרסינן במסכת שבת (קכה:):

> **פקק החלון, רבי אליעזר אומר בזמן שהוא קשור ותלוי פוקקין בו, ואם לאו אין פוקקין בו. וחכמים אומרים בין כך ובין כך פוקקין בו.**

וביארו בגמרא שלכולי עלמא אין בונים אוהל עראי בשבת, ונחלקו האם מוסיפים על אוהל עראי בשבת או לא. לדעת רבי אליעזר אסור אף להוסיף על אוהל עראי, ואילו לדעת חכמים מותר להוסיף. וכתב רש"י (ד"ה שאין), **שכל הנידון לגבי אוהל עראי הוא כאשר האוהל משמש כגג, אך אם זו מחיצה שאינה מאהילה מותר לכתחילה לתלות אותה בשבת. והתוספות שם** (ד"ה הכל) **הקשו על דבריו, וכתבו לחלק בין שני סוגי מחיצות שאינן מאהילות. סוג אחד הוא מחיצה המתרת, כגון דופן שלישית לסוכה וכדומה, שאותה אסור לתלות בשבת אע"פ שאינה מאהילה, וסוג שני הוא מחיצה שאינה מתרת, כגון מחיצה העשויה לצניעות בלבד, שאותה מותר לתלות בשבת.**

לאור זאת דן בתשובת תרומת הדשן (סימן ס"ח) **האם מותר להחליף את הפרוכת של ארון הקודש בשבת, וכתב שלכאורה יש להתיר אף לדעת התוספות כי זו אינה מחיצה מתרת אלא תלויה לנוי בלבד, אך לא הכריע להיתרא. והבית יוסף** (סימן שט"ו) **הביא דבריו וכתב שפשוט הדבר להתירא. ועוד כתב הבית יוסף, שמותר לתלות וילון הנמצא לפני הפתח, והוסיף שאף אם הווילון נמצא שם בקביעות מותר לתלותו בשבת כיוון שהוא נע ונד ברוח מצויה, ועל כן דינו כמחיצת עראי המותרת בשבת. וכן פסק להלכה הרמ"א** (שם, א), **וביאר המשנ"ב** (ס"ק ו), **שהואיל והווילון אינו מעכב את הבאים מלהיכנס ולצאת, והוא נע ונד ברוח מצויה, על כן הוא נחשב מחיצת עראי ומותר לתלותה, ואפילו באופן קבוע.**

שזו גם משמעות הפסוק "ולא עמד איש בפניהם" (יהושע כ"א, מב; וכעין זה באסתר ט', ב, ובמקומות נוספים), ואף בלשון חכמים – "עשרה נסיונות נתנסה אברהם אבינו ובכולם **עמד**" (אבות פ"ה מ"ג), דהיינו החזיק מעמד על אף הקושי.

לאור זאת אפשר לומר כי המשנ"ב וסיעתו הבינו את הוראת "עומדת" כאן במשמעות "לא זזה", כמו בפרשת נגעים, ולכן כל שהמחיצה זזה ונעה אפילו מעט ממילא היא אינה עומדת, ולכן היא פסולה. לעומת זאת החזון איש וסיעתו הבינו את הוראת "עומדת" כאן במשמעות "התקיים", כאמור בירמיהו וביהושע, דהיינו שהמחיצה מתקיימת ולא מתבטלת, ולכן כל זמן שהמחיצה קיימת הרי היא נחשבת כעומדת, על אף שהיא זזה.

אך מרן החזון איש (או"ח סימן נ"ב, אות יג) חלק על הכרעת הבית יוסף, הרמ"א והמשנ"ב, וז"ל

> והוא תימא... ואע"ג דנע ונד למטה, מכל מקום הוא מתקיים תמיד על **ציריו, וזהו בניינו להיות תלוי תמיד ונוח לנטותו בכל עת שירצה**.

דהיינו, כיוון שדרכו של הווילון להתנודד ברוח (בניגוד למחיצה רגילה, שאין דרכה להתנודד), ממילא נדנוד זה איננו פוגם בקביעות המחיצה ולא הופך אותה למחיצת עראי. לכן הוא פוסק כי וילון הנתלה במקם קבוע לעולם אסור לתלותו בשבת, ומדויק מלשונו שם שאפשר שאף חייב חטאת על זה. וכל מה שהתיר בתרומת הדשן לתלות פרוכת בשבת, זה רק באופן שדרכו לתלות ואחר כך לסלק, כגון בפרוכת מיוחדת שתולים אותה לכבוד השבת ולאחר מכן מסירים אותה, ומחזירים את הפרוכת של ימות החול.

ונראה שביאור המחלוקת הוא שלדעת הבית יוסף, הרמ"א והמשנ"ב יש למחיצה הגדרה אובייקטיבית, שהיא אינה נעה ברוח מצויה, ולכן אם היא נעה ברוח מצויה היא לא נחשבת מחיצה קבועה אלא מחיצת עראי, ולכן מותר לתלותה בשבת. לעומת זאת לדעת החזון איש הגדרת המחיצה היא סובייקטיבית, בהתאם לשימוש האדם ורצונו, ולכן הואיל ורצונו הוא במחיצה שנעה ברוח מצויה, ואדרבה דווקא כך היא מועילה לו יותר כפתח, הרי שתלייתה נחשבת בניין גמור, וכמו שכתב בלשונו הזהב: "וזהו בניינו להיות תלוי".

נדמה כי אפשר לומר שאותה המחלוקת קיימת גם לגבי דפנות הסוכה הנעות ברוח מצויה, ולשיטתם אזלי. המשנה ברורה אחז בהלכות שבת שיש למחיצה גדר אובייקטיבי, ועל כן נקט לקולא שלא חייב משום בונה כאשר תולה בשבת מחיצה בפתח הבית. ולשיטתו הוא אוחז כך גם לגבי מחיצות הסוכה, שיש למחיצה גדר אובייקטיבי ולכן אם הן נעות ברוח מצויה הן לא מוגדרות מחיצות על אף שלאדם נוח בכך, ולכן נקט לחומרא שהסוכה פסולה.

לעומת זאת החזון איש אחז בהלכות שבת שיש למחיצה גדר סובייקטיבי לפי רצון האדם ואופן שימושו, ולכן נקט לחומרא שכאשר תולה בקביעות מחיצה המשמשת אותו, כגון וילון, אזי גם אם היא נעה ברוח מצויה הוא חייב משום בונה. ולשיטתו הוא אוחז כך גם לקולא לגבי מחיצות סוכה, שעצם העובדה שהן נעות ונדות לא

מהווה פסול במחיצה (כל זמן שגם כאשר הן נעות ברוח הן משמשות את האדם כמחיצות לסוכה). ורק אם על ידי הרוח המחיצות עלולות להיפסל אזי הן פסולות, אך לא מחמת עצם התנועה אלא משום שאז הן לא מחיצות כלל, ודו"ק.

ברם, אף שבדעת החזון איש ניתן לכאורה לבאר בדרך זו, ואף לומר שלשיטתו אזיל, וכמו שכתבנו, הרי שבדעת הפרי מגדים לא ניתן לומר כך. שהרי מחד, בהלכות עירובין הוא אזיל לקולא ומתיר קורה שנעה ברוח מצויה, כל עוד אינה נפסלת, וכדעת הקרית ספר והחזון איש, ומאידך, בהלכות שבת, לגבי וילון, משמע מדבריו כדעת המחבר והרמ"א לקולא, שמותר לתלות וילון בקביעות הואיל הוא נע ברוח מצויה ונחשב מחיצת עראי. ולדרכנו הראשונה הרי זה תרתי דסתרי. ועוד, אף לדרכו של החזון איש יש מקום לחלק בין הנידונים, שאמנם בהלכות שבת מובן מדוע הוא הולך אחר דעתו של האדם, משום שבשבת מלאכת מחשבת בעינן, ולכן יש מקום לומר שאף שהווילון נע ברוח מצויה, הואיל וזהו רצונו של האדם הרי זה בונה בשבת, אך בדפנות סוכה ובעירובין לכאורה רצונו של האדם אינו משפיע על הגדרת הדופן.

דרך שניה

לאור קושיות אלו נבקש להציע בזה דרך אחרת, והיא שנחלקו ביסוד מהות המחיצה. אם מהות המחיצה היא למנוע כניסה לאזור תחום, בין אם זו רשות היחיד ובין אם זו הסוכה, אזי מסתברים דברי הקרית ספר וסיעתו, שעצם העובדה שהמחיצה זזה אינה מהווה פסול, מפני שגם כאשר היא נעה ונדה עדיין היא חוסמת ומונעת מבני אדם מלהיכנס ולצאת. רק אם הרוח גורמת לכך שהמחיצה שכבר לא תחסום, כגון שהרוח מגביהה את חלקה התחתון כך שהגדיים יכולים לבקוע בו – אזי המחיצה פסולה, מפני שאז היא כבר לא משמשת מחיצה חוסמת.

אך ייתכן שמחיצה ביסודה לא נועדה לחסימה אלא לסימון, דהיינו מהות המחיצה היא עצם תיחום השטח והגדרתו, ועניינה הוא להודיע שעד כאן זהו שטח מסוים, ומכאן ואילך זהו שטח אחר.[11] כך הוא הדין לגבי סוכה, שאף שהסכך הוא עיקר

11 והציע בפני ת"ח אחד לתלות זאת בשתי הלישנות בביאור "מחיצה" בריש מסכת בבא בתרא (ב.), שנחלקו שם אם הוראת מחיצה היא גודא או פלוגתא. דהיינו למ"ד גודא – עיקר המחיצה היא הקיר, כלומר החסימה שהיא יוצרת, כדרכם של הקרית ספר

הסוכה, הרי שהמחיצות הן שקובעות עד היכן מגיעה הסוכה (עיין סימן ב' מש"כ בזה). וכך הוא הדין גם לגבי רשויות שבת, שהמחיצות הן שמגדירות היכן מסתיימת רשות היחיד ומתחילה רשות הרבים. לפי זה ניתן לומר, שאם אכן מהות המחיצה היא לסמן ולקבוע מה נכלל בשטח מסוים ומה לא, מסתבר מאוד להבין שעל המחיצה התוחמת להיות יציבה וקבועה, כדי שתוכל לסמן בבירור עד היכן גבול השטח. ממילא אם המחיצה זזה אנה ואנה היא אינה ממלאת את תפקידה כמחיצה, ועל כן היא פסולה.[12]

נפקא מינות

כעת נבקש לבחון בקצרה שתי נפקא מינות מרכזיות בדין דופן שאינה עומדת רוח מצויה.[13]

וסיעתו. ואילו למ"ד פלוגתא, עיקר המחיצה היא עצם חלוקת החצר, כלומר סימון השטח (וכלשון הגמרא שם "במסיפס בעלמא סגי), וכדרכו של המשנ"ב וסיעתו.

12 ראה מש"כ בספר ראשית הנזר עמ"ס בכורות, סימן י"ז ובהערה 10 שם, בשם שניים מגדולי האחרונים, שמספר שאינו מדויק אינו נחשב מספר כלל, מפני שכל עניינו של המספר הוא למנות ולהגדיר. כיוצא בדבר אנו אומרים כאן, שהואיל וכל עניינו של גבול הוא להגדיר ולתחום, לכן אם המחיצה נעה ונדה והגבול שהיא יוצרת אינו מדויק, הוא אינו נחשב כלל גבול, וממילא פסול לשמש כמחיצה, ודו"ק.

[לפי זה מסתבר שאפילו תזוזה קלה של המחיצה פוסלת אותה, כיוון שהסימון שיוצרת המחיצה איננו מדויק. אך ניתן לומר סברא זו בצורה מתונה יותר ולטעון שכאשר התזוזה קטנה מאוד (כגון עד טפח) אין בכך פגימה בסימון מקום הסוכה ולכן המחיצה כשרה].

13 להלן נפרט נפ"מ שקשורות לענייני הסוכה, אך בצד זאת נעיר שניתן להסביר מחלוקות רבות בתנאים, באמוראים ובראשונים גם בדיני עירובין לאור שאלת מטרת המחיצה, חסימה או סימון. לדוגמה, השאלה האם קורה או לחי מועילים בעירוב משום שם מחיצה או משום היכר (עירובין ה.) לכאורה תלויה בשאלה זו.

בגמרא שם (ח.) אף מובאת נפ"מ לגבי קורה באלכסון, ומבאר רבא שלמ"ד קורה משום מחיצה קורה באלכסון מועילה, ולמ"ד קורה משום היכר קורה באלכסון לא מועילה, ולדברינו אתי שפיר, שאם המטרה היא חסימה, סו"ס הקורה חוסמת, אך אם המטרה היא סימון ייתכן שהסימון צריך להיות ישר ואחיד (ועיין שם ברש"י).

נפ"מ אפשרית נוספת קיימת לגבי לשון ים הנכנס לחצר (שם יב.), שהגמרא מבארת שמותר לטלטל בתוך חצר משום גידודי, ומבאר רש"י שהיינו מחיצות שמכוסות ע"י הים. והנה התוספות שם מקשים, שאם יש בים מחיצות, מדוע לא התירו לשאוב מן המים, ומבארים שמותר לטלטל בחצר כי רואים שם את המחיצה המכוסה, אך

א. מחיצה בתוך בית

הפוסקים דנו במחיצה שמצד עצמה אינה עומדת ברוח מצויה, אך היא מוקפת כתלים שמחמתם היא אינה נעה ברוח מצויה. דעת המשנ"ב להחמיר בזה, ואילו דעת החזו"א נוטה להקל בזה.[14] ובפשטות המחלוקת הזו אינה קשורה למחלוקתם שנתבארה בסימן זה, אלא רק למחלוקת בדין בעצם או בפועל, דהיינו, האם צריך שהמחיצה (כל אחד לשיטתו) תעמוד ברוח מצויה בפועל, וממילא היא כשרה כיוון שבפועל היא עומדת ברוח מצויה, שהרי כתלי הבית מסייעים לה והיא לא תנוע לעולם, או שמא צריך שהמחיצה מצד עצמה תעמוד ברוח מצויה, וכיוון שהיא לכשעצמה אינה עומדת ברוח מצויה וזו רק אשליה הנוצרת מחמת כתלי הבית – היא פסולה.

אך אולי אפשר לומר שלשיטתם אזלי, דהיינו, אם מחיצה שנעה ברוח מצויה פסולה רק מחמת חששות שמא ייגרם להן פסול, הרי שאם בפועל אין כל חשש כזה אזי המחיצה כשרה, ובזה החזון איש לשיטתו. אך אם מחיצה שנעה ברוח מצויה פסולה מצד עצמה מפני שאינה מחיצה, אזי גם אם בפועל המחיצה אינה זזה מחמת גורמים חיצוניים, סוף-סוף מצד עצמה היא אינה מחיצה ולכן היא פסולה.

ונראה שאפשר אולי לומר שהמשנ"ב והחזון איש לשיטתם אזלי גם מצד הסברה, שאם עניין המחיצה הוא סימון והגדרה, אזי מחיצה שנעה אינה מחיצה כלל כיוון שהיא לא מסמנת את מקום הסוכה, ולכן אף אם כעת היא לא נעה, כיוון שבמהותה היא לא מסמנת אזי היא פסולה, וזו דעת המשנ"ב, ולשיטתו אזיל. מה שאין כן אם מהות המחיצה היא למנוע כניסה, אזי די בכך שבפועל היא מונעת את הכניסה, ולא אכפת לן כיצד היא עושה זאת, וזו דעת החזו"א, ולשיטתו אזיל, ודו"ק.

ב. גובה הדפנות

כתב הרמב"ם (סוכה פ"ד ה"ו), שהעושה סוכה בין האילנות צריך לחזקם ולקשור אותם כדי שלא ינועו ברוח מצויה, וביאר הכסף משנה: "נראה לי שחיזוק זה צריך עד

לקחת מים ולהביא אל הבית אסור כי מהבית לא רואים את המחיצה שהיא מכוסה במים, וזו ראיה חזקה לצד של סימון (ורבנו תם שם חולק, ואולי הוא אוחז בסברא של מחיצה, ואכמ"ל).

14 עיין מגן אברהם (סימן תר"ל ס"ק טז) שדעתו להחמיר בזה, וכן דעת המשנ"ב (שם ס"ק מח) ועוד אחרונים. לעומת זאת דעת החזון איש (או"ח סימן נ"ב אות יד) נוטה להקל בזה.

גובה עשרה לבד". ומשמע מדבריו שגם חלק המחיצה שלמעלה מעשרה טפחים נחשב כמחיצת הסוכה, אך בכל זאת לא בעינן שהוא יעמוד ברוח מצויה. ודבר זה צריך ביאור, שהרי החובה לעמוד ברוח מצויה היא מתנאי המחיצה, ואם כן מדוע שלא תחול על המחיצה כולה.

הנה נחלקו רבותינו הראשונים בדין מחיצות הגבוהות עשרה אך אינן מגיעות לסכך. דעת הריטב"א והרא"ה במשנה בדף טז. שעקרונית המחיצות צריכות להגיע עד לסכך, ואם אינן מגיעות ניתן להשתמש בכלל של גוד אסיק מחיצתא כדי לראות כאילו המחיצות מגיעות לסכך. אך בדברי הר"ן מבואר שלא ניתן להשתמש בכלל של גוד אסיק במחיצות הסוכה, משום שבסוכה בעינן מחיצות ניכרות, כלומר שרואין אותן בפועל, ובגוד אסיק לא רואים את המחיצות בפועל. ולכן בהכרח עלינו לומר שלדעת הר"ן אין צורך כלל שהדפנות יגיעו לסכך, ודי בכך שדפנות יהיו בגובה עשרה טפחים ותו לא.[15] ויש להתבונן במה נחלקו הרא"ה והריטב"א עם ר"ן.

ולאור דברינו בסימן זה נראה לומר שנחלקו במהות דפנות הסוכה. דהיינו, הריטב"א והרא"ה אחזו שיסוד דין מחיצה הוא לסמן ולהגדיר מהו שטח הסוכה, כמו שכתבנו בדעת המשנה ברורה וסיעתו, ולכן היה מסתבר להם שכל מקום שנחשב חלק מהסוכה צריך להיות מסומן במחיצה, אפילו אם הוא למעלה מעשרה טפחים. ולכן נקטו שבהכרח שעל המחיצות להגיע עד לסכך, וגם אם אינן מגיעות בפועל, אזי לכל הפחות על ידי דין גוד אסיק.

אמנם הר"ן אחז כדרך השנית, שיסוד המחיצה בסוכה הוא לחסום את הנכנסים, וכמו שכתבנו בדעת הקרית ספר וסיעתו, ואזי מסתבר שדי במחיצה עשרה טפחים כיוון שבכך המחיצה חוסמת, ותו לא אכפת לן מה שהמחיצות אינן מגיעות לסכך, ולכן גם לא צריך להשתמש בדין גוד אסיק במחיצות סוכה.

ולפי יסוד זה מובנים גם דברי הכסף משנה, שכתב שלמעלה מעשרה לא צריך שהדופן תהיה עומדת ברוח מצויה, משום שאחז כדעת הר"ן, שיסוד המחיצה הוא

15 כך גם למד בדעת הר"ן הפני יהושע (ד: סוד"ה מיהו; טז. ד"ה שם) וכן ביארו הערול"נ (ו: ד"ה בגמרא כי אתי) והקהילות יעקב (סוכה סימן ד'). ועיין עוד בחידושי מרן הגר"ח (סוכה פ"ד הי"א) מה שכתב בזה. נציין כי דבריו של הגר"ח למסקנה לגבי רשות היחיד בדעת הרמב"ם, דומים למה שכתבו הערול"נ והקה"י לגבי דין סוכה בדעת הר"ן. ועיין גם לעיל סימן ג'.

חסימה, ולכן אם עשרת הטפחים התחתונים של המחיצה חוסמים את הכניסה לסוכה, תו לא אכפת לן שבחלק העליון שלה המחיצה היא רופפת (וזאת על אף שגם החלק העליון של המחיצה נחשב לחלוטין כחלק מן הסוכה, וחל עליו שם שמים). לאור זאת נראה כי לדעת הריטב"א וסיעתו, שאחזו שיסוד המחיצה הוא סימון כל שטח הסוכה, הרי שגם למעלה מעשרה טפחים הדופן צריכה להיות יציבה ולא זזה ברוח מצויה, דלא כדברי הכס"מ.

סיכום

בסימן זה עסקנו בדינו של רב אחא, הקובע כי כל מחיצה שאינה עומדת ברוח מצויה אינה מחיצה. הצגנו שתי שיטות בעניין סיבת הפסול של מחיצה זו. שיטה ראשונה היא שיטת המבי"ט, הפמ"ג והחזו"א, שנקטו שמדובר רק באופן שהמחיצה זזה בצורה משמעותית כך שאחד מתנאיה הבסיסיים לא מתקיים, כגון שהיא נכפפת מתחת לעשרה טפחים. שיטה שנייה היא שיטת המשנ"ב ועוד פוסקים רבים, שנקטו שמדובר בכל אופן שהמחיצה זזה, מפני שעצם התזוזה של המחיצה פוסלת אותה.

לאחר מכן ביארנו את המחלוקת בשתי דרכים. דרך אחת, לאור סוגיית וילון בשבת, היא האם למחיצה יש הגדרה קבועה, או שהגדרתה תלויה בשימוש האדם. הדרך השנייה והעיקרית היא האם מהות המחיצה היא לחסום, ואז גם אם המחיצה נעה מעט היא עדיין נחשבת מחיצה כיוון שהיא חוסמת, או שמהותה של המחיצה היא לסמן, ואז אפילו כאשר נעה מעט היא כבר לא מסמנת במדויק, ולכן לא נחשבת מחיצה. ולבסוף ביארנו כמה עניינים לאור חקירה זו.